

Preocupări pentru conservarea și restaurarea ceramicii de la Capidava. Studiu de caz

Simona Maria CURSARU HERLEA*
Tünde SZAPPANYOS**

Keywords: *Capidava, pottery, conservation, restoration, ASTRA Museum*

Activities Regarding the Conservation and Restoration of Capidava's Pottery. Case Study

Systematic archaeological research at Capidava, held, with little intermittence, from 1924 until now, brought to light a considerable quantity of pottery. Pottery objects, of different types and shaped with different purposes can be found today in multiple locations (National Museum of History and Archaeology from Constanța, the Archaeology Institute "Vasile Pârvan" Bucharest, the Museum of Romanian National History from Bucharest and the History Museum of Brăila). Most of the pieces are still in two of Capidava's deposits. We constantly dealt with the conservation of the pottery from Capidava over the last 10 years, and starting with 2009, under the coordination of Mr. Sorin Fogarascher (Expert Restorer from the ASTRA Museum, Sibiu), we initialized an extensive project for the restoration of Capidava's pottery. The students with the major in Conservation – Restoration, from the Faculty of History and Patrimony Sibiu, were also actively implicated. We believe, under these circumstances, a presentation of our work in conservation and restoration is no more than necessary. We present a study case on the conservation and restoration of a pot without handles from the XI century AD.

Cantitativ, ceramica constituie cea mai importantă categorie de material arheologic de la Capidava și, în general, din toate celelalte așezări din Dobrogea sau din alte zone cercetate arheologic. Ceramica descoperită la Capidava se găsește în mai multe locații (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, Muzeul Național de Istorie a României din București, Muzeul de Istorie din Brăila), însă cele mai multe piese se află în cele două depozite de la Capidava. Din punct de vedere al conservării acestor piese există o problemă; dacă cele din depozitul mare au putut fi depozitate folosindu-se criteriul tipodimensionării, ce corespunde atât cerințelor de conservare, cât și folosirii raționale și integrale a spațiului, cele din depozitul mic, unde se află ceramica descoperită în anii de început ai cercetărilor de la Capidava, se află într-o stare deplorabilă. Din cauza unei depozitări neadecvate și a faptului că acoperișul acestui depozit a căzut într-o iarnă peste rafturile din interior s-a putut recupera foarte puțin material.

Pe lângă preocupările pentru cercetarea și conservarea ceramicii de la Capidava, începând din anul 2009, sub îndrumarea expertului restaurator Sorin Fogarascher din cadrul Complexului Național Muzeal „ASTRA”, Sibiu, am demarat un amplu program de restaurare a ceramicii de la Capidava, implicându-i în acesta și pe studenții secției de

* Asistent univ. dr. la Facultatea de Istorie și Patrimoniu a Universității “Lucian Blaga” din Sibiu (cmaria1978@yahoo.com).

** Studentă a secției de Conservare și Restaurare din cadrul Facultății de Istorie și Patrimoniu a Universității “Lucian Blaga” din Sibiu.

Conservare-Restaurare a Facultății de Istorie și Patrimoniu „Nicolae Lupu” din Sibiu. Prin bunăvoința domnului Valeriu Olaru, directorul Complexului Național Muzeal „ASTRA”, cărei îi mulțumim cu această ocazie, lucrările de restaurare s-au desfășurat în laboratorul de restaurare ceramică al acestei instituții. Până în prezent au fost restaurate 9 vase, iar alte patru piese vor fi restaurate până în luna august a acestui an.

Unul dintre vasele restaurate este o oală fără toartă ce aparține ceramicii de factură superioară¹ și a fost încadrat cronologic în secolul al XI-lea. Ceramica de factură superioară de la Capidava este formată din patru subcategorii: ceramica smălțuită, ceramica roșie, ceramica cu angobă aurie și amforele. Am evitat s-o numim ceramică de import, deoarece în unele cazuri sintagma corespunde realității doar parțial, iar în altele deloc. Criteriul de separare a acestei categorii este acela al tehnicii de modelare la roata rapidă. Ținem să precizăm faptul că la începutul secolului al XI-lea, se pare că în Dobrogea, se adoptă o tehnică superioară de modelare a vaselor, cea la roata rapidă. Această tehnică nu se extinde însă și la modelarea ceramicii nisipoase incizate (de uz comun) care va continua să fie modelată la roata lentă, ci se va menține ca atribut exclusiv al anumitor categorii ceramice cel puțin un secol². Nu știm sigur dacă această existență paralelă a două tehnici diferite de modelare a vaselor ascunde unele măsuri „protecționiste” ale administrației bizantine³; cert este că nu existau multe centre ce produceau ceramică modelată la roata rapidă, poate unul sau două, acestea fiind păstrătoare ale tradițiilor romane târzii⁴, dar și influențate de cultura bizantină sau de „moda” perioadei respective. Așadar, secolul al XI-lea a reprezentat o perioadă importantă în bizantinizarea culturii materiale de la Dunărea de Jos și în geneza culturii medievale românești.

Ceramica roșie, din care face parte oala fără toarte ce a fost restaurată, este o subcategorie aparte în cadrul ceramicii de factură superioară prin faptul că este doar modelată la roata rapidă. Denumirea este convențională, deoarece culoarea vaselor nu este întodeauna unitară.

Formele întâlnite la Capidava în cadrul acestei subcategorii sunt urciorul, oala fără toartă și oala cu o toartă. Ele își fac apariția aici la sfârșitul secolului al X-lea; probabil în această perioadă ele sunt importuri bizantine, ulterior, în secolul al XI-lea, devin mai frecvente și presupunem că, cel puțin o parte dintre acestea, erau modelate în atelierele din Dobrogea, probabil în cele în care erau modelate și vasele smălțuite verde-măsliniu. Pe lângă petele de smalt, credem accidentale, apărute pe unele vase din cadrul ceramicii roșii⁵, acest fapt este susținut și de constatarea că în secolul al XI-lea aceste subcategorii de factură superioară (ceramica smălțuită verde-măsliniu, ceramica roșie) evoluează spre un aspect local, caracteristic, diferit de alte zone ale Imperiului Bizantin⁶.

În ceea ce privește oala fără toartă, din câte cunoaștem noi, s-a descoperit (*extra muros*) doar fragmentele unui singur exemplar (anul descoperirii 1990, sectorul X, nr. inv. 4685), din lut comun, pastă neomogenă, culoare: roșu-cărămizie, degresanți: microprundiș și

¹ Cursaru-Herlea 2010, p. 161-190.

² Vâlceanu 1972, p. 408; Diaconu, Vâlceanu 1972, p. 106-107.

³ Vâlceanu 1972, p. 408, n. 28; Diaconu, Vâlceanu 1972, p. 107, n. 71.

⁴ Ștefan, Barnea, Comșa M., Comșa E. 1967, p. 274-275.

⁵ Cursaru-Herlea 2010, p. 171, PL. XXX, fig. 190.

⁶ Diaconu, Vâlceanu 1972, p. 105-106, 112.

concrețiuni calcaroase, angobă proprie. Arderea este una oxidantă, însă din cauza faptului că fragmentele au fost descoperite într-un cuptor prezintă și o ardere secundară.

După ce au fost prelevate fragmentele s-a trecut și la asamblarea acestora pe șantierul arheologic (fig. 1). Noi am insistat întodeauna să nu se facă restaurări pe șantierul arheologic sau să nu existe tentative de restaurare pe șantierul arheologic, atunci când lipsește atât dotarea necesară cât și restauratorul atestat⁷. Restaurarea făcută pe șantierele arheologice, de către persoane neavizate și cu mijloace neadecvate, de cele mai multe ori, poate contribui la degradarea piesei sau, și mai rău, poate produce distrugerea acesteia.

Fig. 1. Oală fără toartă, fragmente lipite pe șantierul arheologic

În cazul fragmentelor aflate în discuție lipirea este una neadecvată (fig. 2), canturile fragmentelor nu sunt bine îmbinate, adezivul este în exces, astfel încât comisia de restaurare a hotărât dezlipirea fragmentelor și îndepărtarea adezivului de pe canturile acestora. Dacă fragmentele erau trimise la laboratorul de restaurare așa cum au fost descoperite, se evita trecerea lor prin această fază care constituie pentru piesă un stres în plus.

Fig. 2. Asamblarea neadecvată a fragmentelor pe șantierul arheologic

⁷ Cursaru-Herlea 2009, p. 261.

În urma analizei⁸ efectuate de către expertul în investigații fizico-chimice d-na Márta Guttmann ni s-a confirmat faptul că adezivul folosit este poliacetat de vinil (aracet), prin urmare cedează în apa caldă. Astfel, am introdus vasul într-o baie de apă distilată cu o temperatură de 40°C în care am adăugat detergent neionic pentru o mai bună curățire și dezinfectare. După aproximativ 30 de minute s-a înmuiat poliacetatul de vinil, iar desprinderea fragmentelor lipite s-a efectuat cu ușurință. Cele 33 de fragmente au fost supuse unei curățiri mecanice, cu ajutorul buretelui aspru, a bisturiului și a periei, pentru îndepărtarea adezivului și a murdăriei ancrasate.

După ce au fost curățate, clătite în trei băi succesive de apă distilată și uscate la temperatura ambientală, fragmentele (fig. 3) au fost preluate de Tünde Szappanyos⁹, care sub îndrumarea expertului restaurator Sorin Fogarascher și a restauratorului Simona Maria Cursaru-Herlea a parcurs toate etapele fluxului tehnologic al restaurării.

Fig. 3. Ansamblu înainte de restaurare

În prima etapă s-a realizat o reconstituire digitală a vasului (fig. 4) cu identificarea fragmentelor lipsă, a zonelor de îmbinare a fragmentelor și a ordinii în care acestea vor fi lipite.

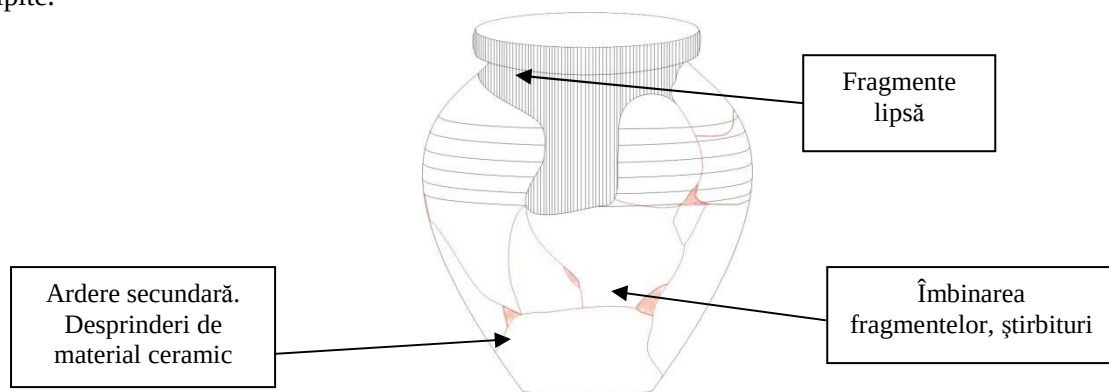

Fig. 4. Reconstituirea digitală a vasului

⁸ Buletin de analiză nr. 265/09.

⁹ Restaurarea acestui vas a constituit o parte a lucrării de licență.

S-a constatat, totodată, că din vas lipsesc fragmente, în special din gura, gâtul, umărul și pântecul acestuia (aproximativ 10-12% din totalitatea vasului), că prezintă urme ale unei arderi secundare și, probabil, din cauza acestei arderi s-au constatat desprinderi de material ceramic. Asupra petelor rezultate în urma arderilor secundare și asupra desprinderilor de material ceramic, bineînțeles că nu se va interveni în procesul de restaurare, deoarece vasul trebuie să-și păstreze amprenta timpului.

Pentru asamblarea fragmentelor s-a folosit poliacetatul de vinil tip BISON D3. Folosirea acestui adeziv s-a datorat faptului că are o bună adezivitate față de ceramică și respectă principiul compatibilității și al reversibilității. Asamblarea s-a făcut la lădița cu nisip în poziție de echilibru începând de la gura vasului spre fundul acestuia. Vasul a fost ridicat treptat, lăsând adezivul să se întărească, iar pentru realizarea unei îmbinări cât mai bune fragmentele au fost strânse cu chingi din material textil (fig. 5).

Fig. 5. Asamblarea fragmentelor

Fig. 6. Ansamblu după asamblarea fragmentelor.

Pentru a se putea trece la următoarea etapă a restaurării, cea a completării fragmentelor lipsă, a fost necesară confecționarea unor amprente ce s-au realizat din plastilină de modelaj. Completarea s-a făcut treptat, începând de la pântec spre gura vasului, cu un material compatibil cu suportul ceramic și anume cu ipsos de granulație fină, ce a fost turnat din exterior pentru că finisarea completărilor pe exterior se poate realiza cu mai multă ușurință (fig. 7). Amestecul de apă cu ipsos a fost folosit și pentru chituiră fisurilor și a știrbiturilor.

Fig. 7. Completarea fragmentelor lipsă

După ce ipsosul s-a întărit puțin (după aprox. 10 min.), amprente au fost desprinse de pe vas și s-a efectuat degroșarea completărilor cu ajutorul bisturiului. Această operație s-a realizat pentru a ușura finisarea finală a completărilor. După degroșarea completărilor, pe ipsosul încă umed, cu ajutorul unei dălțițe s-a realizat refacerea decorului incizat de pe peretele vasului, canelurile având astfel continuitate (fig. 8).

Fig. 8. Ansamblu după completare și degroșare

Pentru integrarea cromatică (fig. 10) s-a folosit un amestec de apă cu oxizi de fier care a fost aplicat prin pensulare pe suprafața completărilor (interior și exterior). În virtutea respectării principiilor restaurării am ales o nuanță mai deschisă decât cea a vasului, iar pentru a putea trece la etapa următoare - peliculizarea de protecție - vasul a fost lăsat câteva zile la temperatura ambientală pentru a se usca bine toate părțile completate și integrate cromatic.

După uscarea totală a ipsosului s-a trecut la finisarea interioară și exterioară a completărilor și chituirilor. Această operație am efectuat-o cu hârtie abrazivă de diferite granulații. Din cauza faptului că buza vasului a fost completată în proporție de 45-50%, pentru exactitate, la finisarea acesteia, ne-am ajutat de un diametrar făcut dintr-un placaj de lemn. Deși, pe parcursul acestei operații de finisare a completărilor, vasul a fost protejat cu folie de plastic împotriva prafului de ipsos (care din experiență știu că este foarte greu de scos din porii vasului) totuși, în jurul completărilor, s-a întins praful de ipsos. Pentru a-l împiedica să pătrundă în porii vasului am pensat suprafața din jurul completării cu o pensulă moale și am aspirat praful de ipsos. La final am sters aceste zone cu o gumă de șters (fig. 9).

Fig. 9. Curățirea cu gumă de șters

Fig. 10. Integrarea cromatică

Fig. 11. Peliculizarea de protecție.

Etapa finală a restaurării o constituie peliculizarea de protecție. Pentru această operație s-a ales un material peliculogen și anume Paraloid B72 în concentrație mică de 1% (pentru a nu da luciu completărilor) diluat cu acetat de butil și aplicat prin pensulă (cu o pensulă moale cu păr natural) în două straturi succesive pe toată suprafața interioară și exterioară a completărilor (fig. 11). Prin această peliculizare se va crea un film protector care va reduce riscul de desprindere a completărilor și a stratului de culoare și va face posibilă ștergerea lui de praf atunci când este nevoie. Acest material peliculogen respectă principiul reversibilității putând fi ușor de îndepărtat atunci când este necesar folosind acetatul de butil.

În final s-a obținut o piesă care păstrează amprenta timpului, o oală fără toarte cu corpul piriform ranversat, gâtul scurt și buza înaltă cu extremitatea ușor rotunjită. La îmbinarea gâtului cu gura, pe partea interioară, prezintă o treaptă, probabil făcută pentru susținerea unui capac. Decorul constă în caneluri dispuse pe umăr până în zona diametrului maxim. Dimensiuni: înălțime: 25, 7 cm; diametrul maxim: 24 cm; diametrul gurii 18 cm; diametrul bazei 11 cm.

Ambalajul necesar transportului a fost confecționat

Fig. 12. Ansamblu după peliculizarea de protecție

dintr-un placaj de lemn, realizându-se o cutie pe care am căptușit-o cu polistiren expandat îmbrăcat în netex și în care am introdus două pliculețe cu silicagel. Aceste demersuri au un rol important în izolarea termică a conținutului. Oala a fost așezată în cutie în poziție de echilibru, cu gura în sus, a

Fig. 13. Oală fără toarte (foto și desen) după restaurare

fost învelită în netex și apoi introdusă într-o pungă cu bule de aer. Toate materialele folosite sunt inerte din punct de vedere chimic.

În ceea ce privește depozitarea, din cauza condițiilor nu foarte potrivite (clădirea nu a fost construită special pentru a fi depozit) existente în depozitul mare de la Capidava, am hotărât ca toate piesele restaurate să rămână depozitate în ambalajele confecționate pentru transport. Astfel, ne asigurăm de o mai bună stabilitate microclimatică și se evită pătrunderea prafului și a altor dăunători.

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY

- Cursaru-Herlea 2009 – Simona Maria Cursaru Herlea, *Considerații privind conservarea și restaurarea unor vase ceramice medievale timpurii descoperite la Capidava*, în *Studia Universitatis Cibiniensis*, VI, Sibiu, 2009, p. 249-262.
- Cursaru-Herlea 2010 – Simona Maria Cursaru Herlea, *Ceramica medievală din secolele IX-XI de la Capidava*, Teză de doctorat susținută în cadrul Facultății de Istorie și Patrimoniu “Nicolae Lupu”, Sibiu, în anul 2010, conducător științific prof. univ. dr. Dr.H.C. Thomas Năgler (manuscris).
- Diaconu, Vâlceanu 1972 – Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, *Păciul lui Soare. I, Cetatea bizantină*, București, 1972, p.105-105, 112.
- Vâlceanu 1972 – Dumitru Vâlceanu, *Situația meșteșugurilor în Dobrogea secolelor X-XII, în Pontica*, 5, 1972, p. 401-416.
- Ștefan, Barnea, Comșa, Comșa 1967 – Gh. Ștefan, I. Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *Dinogetia, I, Așezarea feudală timpurie de la Bisericuța-Garvăn*, București, 1967.